

INGLIZ TILSHUNOSLIGIDA MATEMATIK TERMINLARNING LINGVISTIK TAHLILI

Nuridinova Dilinura Xamzayevna

Farg'ona davlat universiteti, Ingliz filologiyasi kafedrası o'qituvchisi

E-mail: dilinuranuridinova999@gmail.com

E-mail: d.nuridinova@pf.fdu.uz

Tel.: +998 77 001 55 05

Annotatsiya . Mazkur tezisdagi ingliz tilidagi matematik terminlarning shakllanish manbalari, ularning lingvistik xususiyatlari hamda fanlararo qo'llanilish imkoniyatlari tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida matematik terminlarning morfologik, semantik va sintaktik jihatlari ko'rib chiqilib, ularning ilmiy matnlarda, ta'lim jarayonida va turli fan sohalaridagi funksional roli aniqlanadi. Shuningdek, xalqaro terminlarning keng tarqalishi hamda ayrim matematik atamalarning metaforik qo'llanilishi fanlararo integratsiyani kuchaytiruvchi muhim omil sifatida yoritiladi. Tadqiqot natijalari ilmiy muloqotni takomillashtirish va terminologik aniqlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar . Ingliz tilshunosligi, matematik terminlar, terminologiya, fanlararo integratsiya, lingvistik tahlil, semantika, morfologiya, sintaksis, ilmiy muloqot, xalqaro terminlar, ilmiy nutq, metaforik terminologiya, terminlarning kelib chiqishi, fanlararo tadqiqotlar, ilmiy matnlar, terminlarning funksional xususiyatlari, ta'lim jarayoni, ilmiy aniq tushunchalar, ilm-fan kommunikatsiyasi, ilmiy terminologiya.

Kirish

Zamonaviy ilm-fan taraqqiyoti fanlararo integratsiya jarayonining jadallashuvi bilan tavsiflanadi. Xususan, matematika va tilshunoslik o'rtasidagi o'zaro aloqalar tobora chuqurlashib, yangi ilmiy-tadqiqot yo'nalishlarining shakllanishiga zamin yaratmoqda. Matematik tushuncha va terminlarning lingvistik jihatdan o'rganilishi bugungi kunda dolzarb masalalardan biri bo'lib, bu holat ilmiy nutqni takomillashtirish hamda fanlararo muloqotni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ingliz tili hozirgi davrda xalqaro ilmiy muloqotning yetakchi vositasi sifatida e'tirof etiladi. Undagi matematik terminologiya nafaqat aniq fanlar, balki gumanitar va ijtimoiy fanlarda ham faol qo'llanilmoqda. Shu bois ingliz tilidagi matematik terminlarning kelib chiqishi, tuzilishi hamda semantik va funksional xususiyatlarini tadqiq etish ilmiy-amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Matematik terminlarning shakllanish manbalari

Ingliz tilidagi matematik terminlarning katta qismi qadimgi yunon va lotin tillaridan o'zlashgan bo'lib, ular xalqaro terminologik fondni tashkil etadi. Jumladan,

geometry, algebra, theorem, axiom terminlari yunon tilidan, *radius, formula, vector* kabi atamalar esa lotin tilidan kirib kelgan.

Mazkur terminlar ko'plab tillarda deyarli o'zgarmagan shaklda qo'llanilib, ilmiy muloqotni soddalashtirish, fanlararo aloqalarni mustahkamlash va ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy matematik terminlar ingliz tilining morfologik tizimiga moslashgan holda shakllanadi. Masalan, *inequality, multiplication, division* kabi yasama terminlar yunon va lotin ildizlari asosida hosil qilingan.

Qo'shma terminlar esa ikki yoki undan ortiq komponentdan iborat bo'lib, aniq matematik tushunchani ifodalaydi: *number system, coordinate plane, square root*.

Lingvistik xususiyatlar

Morfologik xususiyatlar:

Matematik terminlar morfologik jihatdan uch asosiy turga ajratiladi: sodda, yasama va qo'shma. Sodda terminlar qisqa va mustaqil bo'lib, asosiy tushunchalarni ifodalaydi (*sum, point, line*). Yasama terminlar esa tushunchaning mazmunini kengaytirishga xizmat qiladi (*inequality, multiplication, division*). Qo'shma terminlar bir nechta komponentdan tashkil topib, ilmiy matnlarda aniqlikni ta'minlaydi (*coordinate plane, rational number*).

Semantik xususiyatlar

Matematik terminlarning aksariyati bir ma'nolilik (monosemiya) xususiyatiga ega bo'lib, ilmiy aniqlikni ta'minlaydi. Shu bilan birga, ayrim terminlar umumtil birliklari bilan omonimik munosabatga ega bo'lishi mumkin. Masalan, *root* so'zi umumiy nutqda "ildiz" ma'nosida, matematikada esa "sonning ildizi" tushunchasini ifodalaydi. Bunday holatlar terminlarning kontekstga asoslangan talqinini talab qiladi.

Sintaktik xususiyatlar

Matematik terminlar asosan ot so'z turkumiga mansub bo'lib, aniqllovchilar bilan birikkan holda ilmiy matnlarning asosiy leksik qatlamini tashkil etadi: *linear equation, absolute value, rational number*. Ushbu birikmalar ilmiy matnning mantiqiy izchilligini ta'minlab, tushunchaning aniqligini oshiradi.

Funksional xususiyatlar

Matematik terminlar fanlararo tadqiqotlarda muhim funksional ahamiyatga ega bo'lib, ilmiy tushunchalarni ixcham va lo'nda ifodalashga xizmat qiladi. Ular ilmiy muloqot samaradorligini oshiradi hamda zamonaviy texnologiya, sun'iy intellekt, iqtisodiyot, statistika kabi sohalarda keng qo'llaniladi.

Shuningdek, ayrim matematik terminlar metaforik yo'l bilan gumanitar fanlarga ham kirib kelgan. Masalan, *model, structure, function, parameter* atamalari tilshunoslik, sotsiologiya va falsafada faol qo'llanilib, terminologiyaning fanlararo integratsiyadagi rolini yaqqol namoyon etadi.

Ilmiy matnlardagi qo'llanilishi

Matematik terminlar ilmiy matnlarni tuzishda, ta'lim jarayonida hamda fanlararo tadqiqotlarda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Ular ilmiy nutqni lo'nda, tizimli va aniq shakllantirishga yordam beradi. Xalqaro terminlarning keng qo'llanilishi esa ilmiy hamkorlik va axborot almashuv jarayonini sezilarli darajada soddalashtiradi.

Masalan, *linear programming, probability theory, statistical analysis, geometric transformation* kabi terminlar turli fan sohalarida bir xil mazmunni ifodalab, ilmiy tadqiqotlarni yagona standart asosida olib borishga imkon yaratadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ingliz tilshunosligida matematik terminlarni o'rganish fanlararo tadqiqotlar uchun muhim ilmiy ahamiyatga ega. Ularning kelib chiqishi, morfologik va semantik xususiyatlari hamda funksional imkoniyatlari ilmiy nutqni boyitadi va aniqligini ta'minlaydi. Xalqaro xarakterga ega terminlar fanlararo aloqalarni mustahkamlab, semantik aniqlik orqali ilmiy tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu sababli ingliz tilidagi matematik terminologiyani lingvistik jihatdan chuqur tadqiq etish zamonaviy tilshunoslikning istiqbolli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Arnold I.V. Leksikologiya sovremennogo angliyskogo yazyka. – Moskva: Vysshaya shkola, 1986.
2. Axmanova O.S. Slovar lingvisticheskix terminov. – Moskva: Sovetskaya ensiklopediya, 1969.
3. Bekmuratov A. Terminshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2004.
4. Vinogradov V.V. Osnovniye tipy leksicheskix znacheniy slova. – Moskva: Nauka, 1977.
5. Kunin A.V. Kurs frazeologii sovremennogo angliyskogo yazyka. – Moskva: Vysshaya shkola, 1996.
6. Lotte D.S. Osnovy postroeniya nauchno-texnicheskoy terminologii. – Moskva: Izd-vo AN SSSR, 1961.
7. Reformatskiy A.A. Vvedeniye v yazykoznaniye. – Moskva: Aspekt Press, 2004.
8. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. – Oxford: Blackwell Publishing, 2008.
9. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 2015.
10. Lyons J. Language and Linguistics: An Introduction. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
11. Ullmann S. Semantics: An Introduction to the Science of Meaning. – Oxford: Basil Blackwell, 1962.
12. Swales J. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

